

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a preprint version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/74438>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

Wetenschap, literatuur en de wedstrijd

tussen Homerus en Hesiodus

Rede uitgesproken door

Prof. dr. A.P.M.H. Lardinois

28-11-2002

Mijnheer de rector magnificus, geachte toehoorders,

“Er was eens een koning die Jan-Peter heette en een grote pot met geld over had – dit laatste detail wijst erop dat het verhaal dat u zult horen verzonnen is en niet op waarheid berust.

Koning Jan-Peter had besloten dat hij deze pot met geld aan de wijste persoon in zijn koninkrijk wilde geven. Hij wendde zich daarom tot één van zijn vazallen, een ridder in de orde van de Heilige Pim. Deze verzekerde hem dat na de dood van Pim nergens in het vaderland nog een wijs persoon te vinden was en zeker niet binnen zijn eigen orde.

Vervolgens wendde Jan-Peter zich tot zijn andere vazal, de leider van de Ridders van de Roze Zalm, die hem vertelde dat hij het geld beter kon gebruiken om de staatsschuld terug te dringen en het niet moest verkwanzelen aan iets nutteloos als wijsheid; sterker nog, hij vond dat de koning nog wel wat meer kon bezuinigen op de vrije staatsorganen die wijsheid propageerden!

Jan-Peter organiseerde daarom, een beetje om de leider van de Roze Zalm Ridders te stangen, een spelletjesprogramma op één van de vrije staatsorganen en hij nodigde twee wijze mannen uit om een voordracht te houden, een romanschrijver en een onderzoeker van de universiteit van Wageningen. Eerst mocht de Wageningse wetenschapper spreken. Hij hield een zorgvuldig betoog over de groei van schimmels in Limburgse kaas en hoe, met enkele genetische manipulaties, een Limburgse kaas geproduceerd kon worden die niet zou stinken. De schrijver las vervolgens een passage voor uit zijn roman *De Ontdekking van de Hekel*. Het publiek in de zaal was duidelijk op de hand van de romanschrijver, maar Jan-Peter besloot de prijs toch aan de Wageningse onderzoeker te geven, omdat hij vond dat degene die de Nederlandse export kon stimuleren de overwinning moest behalen en niet een man die schreef

over het stelen van relikwieën uit Italiaanse kerken.¹ Een ander besluit, zo verklaarde hij, zou in strijd zijn met het normen en waarden-beleid van zijn regering.”

Een vergelijkbaar verhaal is ons overgeleverd uit de klassieke oudheid in de vorm van het zogeheten *Certamen Homeri et Hesiodi* oftewel *De Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus*.² Deze opmerkelijke tekst beschrijft een krachtmeting tussen de twee oudste Griekse dichters, Homerus en Hesiodus, om te bepalen wie van hen de beste dichter was en daarmee de wijste man van Griekenland. De wedstrijd vindt plaats ten overstaan van koning Panedes en het verzamelde volk van de stad Chalcis. Daarbij stelt Hesiodus aan Homerus eerst een serie moeilijke vragen, die Homerus op behendige wijze beantwoordt. Vervolgens vraagt de koning aan beide dichters om de mooiste passage uit hun poëzie voor te dragen. Homerus kiest daarbij voor enkele verzen uit de *Ilias*, en Hesiodus voor een passage uit zijn gedicht de *Werken & Dagen*. Beide gedichten zijn ons uit de oudheid overgeleverd: de *Ilias* van Homerus verhaalt over de Trojaanse oorlog, terwijl de *Werken & Dagen* van Hesiodus handelt over de wijze waarop men vroom en rechtvaardig kan leven door de landbouw te bedrijven. Het volk spreekt duidelijk zijn voorkeur uit voor de poëzie van Homerus, maar de koning besluit de prijs toch aan Hesiodus te geven, omdat hij het juist acht dat degene die tot landbouw en vrede oproept de overwinning behaalt en niet de dichter die oorlogen en slachtpartijen beschrijft.

Volgens de tekst van *De Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus* vond deze wedstrijd tussen plaats in de stad Chalcis op het Griekse eiland Euboea als onderdeel van de lijkspele voor koning Amphidamas, die volgens de Griekse schrijver Plutarchus omgekomen was in

¹ De verwijzingen in dit verhaal zijn naar de roman *De Ontdekking van de Hemel* van Harry Mulisch (Amsterdam, 1997) en naar de afstudeerscriptie van mijn vader over Hervese kaas aan de (toen nog) Landbouw Hogeschool van Wageningen (1951).

² Voor de Griekse tekst van dit verhaal, zie Allen 1946: 225-38. Dr. W. Kassies heeft een Nederlandse vertaling van het *Certamen* toegevoegd aan zijn vertaling van Hesiodus' *Werken & Dagen* (Leiden 1989). Nieuwe bewerkingen van beide vertalingen zullen nog dit jaar, samen met een vertaling van Hesiodus' *Theogonie*, verschijnen bij Athenaeum-Polak in Amsterdam. In mijn vertalingen van Hesiodus' verzen heb ik dankbaar gebruik mogen maken van Dr. Kassies' werk.

een zeeslag tijdens de Lelantijnse oorlog.³ Deze oorlog is al bijna even moeilijk te dateren als de werken van Homerus en Hesiodus, maar wij hoeven ons niet bijster druk te maken over de precieze datering van de wedstrijd, omdat het hier, net als bij het sprookje over koning Jan-Peter, om een fictieve tekst gaat en niet om een ware gebeurtenis. De tekst zegt ons dus weinig over de dichters, Homerus en Hesiodus, zelf, maar des te meer over de receptie van hun poëzie in de oudheid. Kennelijk proefden de oude Grieken een antagonisme tussen deze twee dichters en met name tussen de twee teksten die zij citeren, de *Ilias* en de *Werken & Dagen*.

Dit is niet verwonderlijk, want deze twee teksten vertegenwoordigen twee zeer verschillende tradities in de Griekse en daarmee de Europese literatuur. De *Ilias* van Homerus behoort tot het genre van het verhalende epos, waarin door de dichter een pakkend verhaal wordt verteld over één of meerdere individuen. Uit dit genre ontwikkelde zich later onder meer het klassieke drama en de roman. De *Werken & Dagen*, daarentegen, is een leerdicht, waarin de verteller in algemene bewoordingen een verhandeling houdt over een bepaald onderwerp, zoals bijvoorbeeld over de landbouw.⁴ Het gedicht van Hesiodus inspireerde verschillende latere leerdichters, maar de meest opmerkelijke navolging heeft het gedicht ongetwijfeld gevonden in het filosofische leerdicht en, daaruit volgend, het wetenschappelijke traktaat.⁵ Over de tegenstelling tussen het leerdicht en de verhalende poëzie en, in het verlengde hiervan, tussen wetenschap en literatuur wil ik het vandaag met u hebben.

De tekst van *De Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus* dateert uit de Romeinse keizertijd, maar het verhaal over de wedstrijd zelf gaat zeker terug tot de vijfde eeuw voor Chr. en hoogst waarschijnlijk tot de archaisch Griekse tijd.⁶ Ik houd het zelfs voor mogelijk

³ Plutarchus, *Moralia* 153F. Vgl. West 1978: ad 654.

⁴ Over de verschillende thema's in de *Werken & Dagen* van Hesiodus, zie Lardinois 1998.

⁵ Hierbij moet vooral gedacht worden aan filosofische leerdichters als Parmenides en Empedocles: zie, bijvoorbeeld, Wright 1997.

⁶ Richardson 1981. Zie voor de datering van het verhaal verder Heldmann 1982, Markwald 1986: 12-14 en, meest recent, Graziosi 2002: 102-06 en 176-80.

dat onze tekst van de *Werken en Dagen* het verhaal van de wedstrijd al kende en impliciet daarnaar verwijst. In regels 648-657 van de *Werken & Dagen* vertelt Hesiodus dat hij eens met een schip overstak van het plaatsje Aulis op het Griekse vasteland naar het eiland Euboea om deel te nemen aan de lijkspelen voor koning Amphidamas, dezelfde koning die in de *Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus* wordt genoemd. De passage is een soort appendix bij Hesiodus' veel langere beschouwing over de landbouw en handelt over de scheepvaart:

δε↔φω δ→ τοι μῦτρα πολυφλο↔σβοιο ψαλ σσηω,
οἴτῦ τι ναυτιλ↔ηω σεσοφισμῦνω οἴτῦ τι νηῶν:
οἴ γ ρ π⊕ ποτε νη↔ γᾶ/πῦπλων εἴρῦα πᾶντον, 650
ε⇒ μ↓/ω Εἰβοιαν/φ Αἴλ↔δοω, ϕ ποτᾶ Αξαιο↔
με↔ναντεω ξειμῶνα πολῖν σῖν λαῖν χειραν
Ελλ δοω/φ ↓ερῶ Τρο↔ην/ω καλλιγῖναικα.
fnψα δᾶλϕον/πᾶ εψλα δαῖφρονω Αμφιδ μαντω
Ξαλκ↔δα τᾶ ε⊕ω/πῦρησα: τ δ' προπεφραδμῦνα πολλ . 655
ψλᾶ fψεσαν παῖδεω μεγαλ→τοροω: fnψ μῦ φημι
[μν⊕ νικ→σαντα φῦρειν τρ↔ποδᾶ υτ⊕εντα.

“Ik zal je laten zien van ’t bruisend zeenat maat en regel,
al ben ik noch in scheepvaart noch in schepen kundig,
want nog nooit heb ik met een schip op de wijde zee gevaren, 650
behalve toen ik naar Euboea ging vanuit Aulis, waar eens de Grieken,
wachtend heel de winter lang, veel krijgsvolk samenbrachten
uit het heilige Griekenland om over te steken naar Troje
met de mooie vrouwen [of met de mooie vrouw].
Van daar stak ik over naar Chalcis om deel te nemen aan de wedstrijden
ter ere van de dappere Amphidamas; want vele prijzen 655
hadden de zonen van die held daar uitgelooft. Daar, zeg ik je,
verwierf ik, door te winnen met mijn voordracht, als prijs een drievoet met twee oren.”⁷

De meeste geleerden zijn van mening dat deze passage de aanleiding heeft gevormd voor het ontstaan van het verhaal over de wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus, en dat Hesiodus in deze passage verwijst naar een overwinning die hij behaald zou hebben met een ander gedicht dat op zijn naam staat, de *Theogonie*.⁸ Deze lezing wordt echter tegengesproken

⁷ Griekse tekst: West 1978. Vertaling vrij naar Kassies 1989.

⁸ Bijv. M.L. West 1966: 43-45 en Hamilton 1989: 52.

door de tekst van het *Certamen*, waarin duidelijk wordt gezegd dat Hesiodus won met het voordragen van de *Werken & Dagen* en niet met de *Theogonie*. Het is ook niet zo eenvoudig om de ene tekst te vervangen door de andere, omdat de tegenstelling tussen de *Werken & Dagen*, als leerdicht, en het verhalende epos van Homerus voordraagt essentieel is voor de afloop van het verhaal.

Verder kan ik wijzen op een antiek scholion, een notitie in de kantlijn van de manuscripten van de *Werken & Dagen*, dat een alternatieve lezing van vers 657 heeft bewaard, dat ook in de *Certamen* is te vinden en waarin Hesiodus expliciet zegt dat hij de goddelijke Homerus met zijn gedicht versloeg in Chalcis. Het is onduidelijk hoe oud deze alternatieve lezing is, maar zij zou eveneens tot de archaïsche periode terug kunnen gaan.⁹ In het *Certamen* is het vers onderdeel van een epigram dat geschreven is in hexameter verzen en zelf waarschijnlijk ouder is dan de tekst van *De Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus*.

Als het verhaal over de wedstrijd werkelijk teruggaat tot de archaïsch Griekse tijd, is het niet ondenkbaar dat de dichter van de *Werken & Dagen* naar dit verhaal verwijst en zijn publiek wil herinneren aan een overwinning die Hesiodus *met hetzelfde gedicht* zou hebben behaald op de beroemde Homerus. Dit zou de status van zijn gedicht verhogen en de inhoud ervan meer gewicht geven. Natuurlijk zou dit betekenen dat de schrijver van de *Werken & Dagen* moeilijk Hesiodus zelf kan zijn geweest, maar eerder een dichter die in de traditie van Hesiodus werkte, zoals ondermeer Richard Martin, mijn leermeester uit Princeton, heeft betoogd. Hesiodus is de verteller in het gedicht, maar hoogst waarschijnlijk niet de auteur ervan, althans niet van de versie die wij bezitten.¹⁰

Dat de schrijver van de *Werken & Dagen* in de bovengenoemde passage inderdaad lijkt te denken aan Homerus als de dichter die Hesiodus op Euboea versloeg, mag blijken uit het feit dat hij in dezelfde passage verwijst naar de Griekse expeditie tegen Troje en met deze

⁹ Zie Lamberton 1988: 45-48, Nagy [1982] 1990: 78 en Graziosi 2002: 171.

¹⁰ Martin 1992. Zie verder over de mogelijke fictionaliteit van Hesiodus' persona: Hunt 1981, Nagy [1982] 1990, Griffith 1983, Lamberton 1988: 1-37 en Lardinois 1995: 196-200.

expeditie de spot drijft. In regels 651-653 zegt Hesiodus dat hij naar Euboea zeilde vanuit Chalcis, “waar eens de Grieken, wachtend heel de winter lang, veel krijgsvolk samenbrachten uit het heilige Griekenland, om over te steken naar Troje met de mooie vrouwen.” Volgens het verhaal van de Trojaanse oorlog kwam het Griekse leger, dat naar Troje zou gaan, in Aulis bijeen, maar kon het leger niet uitvaren omdat de godin Artemis vertoornd was en een zware storm liet waaien.¹¹

Om de grap die in de versregels van Hesiodus schuilt te begrijpen, moet men iets weten van de literaire techniek waarmee de gedichten van Homerus en Hesiodus tot stand zijn gekomen. Uit taalkundig onderzoek blijkt dat de tekst van de *Werken & Dagen* voortkomt uit een orale traditie oftewel een traditie waarin gedichten mondeling werden gecomponeerd en voorgedragen.¹² Hetzelfde geldt voor de gedichten van Homerus. Eén van de kenmerken van deze orale poëzie is dat bij sommige namen vaste beschrijvingen, die de dichters helpen bij het componeren van hun verzen, horen. Dergelijke vaste beschrijvingen noemt men *epitheta* - enkelvoud *epitheton* - wat eigenlijk “toevoeging” betekent. Zo vinden we in de gedichten van Homerus het woord “heilig” (*hierós*) als vast epitheton bij Troje en “met de mooie vrouwen” (*kalligúnaix*) als toevoeging bij Griekenland. Nu was het al de Amerikaanse geleerde G.P. Edwards opgevallen dat Hesiodus in regel 653 van zijn gedicht deze twee vaste beschrijvingen van Griekenland en Troje omdraait: niet Troje noemt hij heilig, maar Griekenland, en, net zo, is niet Griekenland in het bezit van “mooie vrouwen” maar Troje.¹³ Men zou in deze verwisseling van de epitheta een impliciete kritiek kunnen lezen op de Griekse expeditie tegen Troje, zoals die onder meer beschreven wordt door Homerus: volgens de lezing van Hesiodus verlieten de Grieken die naar Troje voeren hun “heilige” vaderland - in tegenstelling tot Hesiodus, die zelf nooit verder dan Euboea was gekomen - om achter de mooie vrouwen van Troje aan te jagen en wel achter één vrouw in het bijzonder: de schone

¹¹ Homerus (*Ilias* 2.303-04) noemt eveneens Aulis als de plaats waar het Griekse leger zich verzamelde.

¹² Zie Edwards 1971 en Peabody 1975.

¹³ Edwards 1971: 80, vgl. West 1978: ad 653.

Helena, koningin van Sparta, om wie de hele onzalige oorlog was begonnen. Samen met haar hebben de Trojanen als het ware het epitheton “met de mooie vrouwen” van Griekenland gestolen! De kritiek op de Trojaanse oorlog die men in deze verzen kan lezen, namelijk dat de oorlog onzalig was en allemaal begonnen om één vrouw, horen we wel vaker in de Griekse literatuur.¹⁴

De Engelse classicus Martin West heeft verder opgemerkt dat Hesiodus’ beschrijving van de Grieken als “wachtend heel de winter lang” niet goed te rijmen valt met het verhaal over de woede van Artemis.¹⁵ Hij stelt voor dat de dichter van de *Werken & Dagen* een andere traditie volgde, waarbij de Grieken simpelweg overwinterden in Aulis alvorens naar Troje te zeilen. Geen enkele andere klassieke bron vermeldt echter een dergelijke traditie, en, naar mijn mening, heeft de dichter van de *Werken & Dagen* deze variant van het verhaal zelf verzonnen om de onnozelheid van de Homerische helden te benadrukken. Slechts dertig regels vóór deze passage vertelt Hesiodus namelijk aan zijn publiek dat de winter geen goede tijd is om uit te varen, omdat de zee dan te stormachtig is, en onmiddellijk erna herhaalt hij dit advies.¹⁶ Het oponthoud van de Grieken in Aulis was daarom onnodig: als de Homerische helden naar Hesiodus hadden geluisterd, of naar een andere leerdichter zoals hij, dan hadden zij geweten dat de winter geen tijd was om uit te varen en hadden zij hun tijd niet verspild in Aulis.

De dichter van de *Werken & Dagen* lijkt, met andere woorden, in deze passage impliciet kritiek te leveren op de *Ilias* en op de andere Homerische epen, die een domme en onzalige krijgstoet beschrijven. Hij sluit zich met deze kritiek op Homerus aan bij de kritiek van koning Panedes in het *Certamen*, die eveneens van mening was dat het onderwerp van

¹⁴ Bijv. Herodotus, *Hist.* 1.4, Aeschylus’ *Agamemnon*, en Euripides’ *Troades*. Voor een vergelijkbare lezing van deze passage, zie Graziosi 2002: 168-71. Ik stuitte op haar interpretatie nadat ik deze oratie al had geschreven. Graziosi is ook van mening dat de dichter van de *Werken & Dagen* ons wil doen geloven dat Hesiodus Homerus versloeg bij de spelen in Chalcis, maar dat het verhaal over de wedstrijd zelf pas uit de vijfde eeuw v. Chr. dateert. Deze chronologie lijkt mij niet erg waarschijnlijk.

¹⁵ West 1978: ad 652.

¹⁶ *W&D* 619-29, 674-77. Vgl. Hamilton 1989: 68-69.

Homerus' poëzie ongepast was. De vraag over de morele boodschap van literatuur hield de gemoederen in de oudheid reeds bezig. Het meest beroemde voorbeeld hiervan is Plato, die Homerus uit zijn ideale staat wil verbannen omdat de dichter goden en mensen in een kwaad daglicht zou stellen en daarmee het verkeerde voorbeeld geeft aan zijn publiek.¹⁷ Homerus formuleert eigenlijk zelf reeds een antwoord op deze kritiek in het eerste boek van de *Odyssee*. In dit epos laat hij Telemachus, de zoon van Odysseus, verklaren dat niet dichters verantwoordelijk zijn voor het kwaad in hun gedichten, maar Zeus die mensen het kwaad toebedeelt.¹⁸ Met andere woorden, dichters registreren slechts het kwaad dat op de wereld bestaat, maar zij zijn er niet de oorzaak van. Dat deze verdediging van Homerus klinkt als het excuus van een moderne filmproducent uit Hollywood is niet toevallig. Ook de moderne film is immers, via het drama, een verre nazaat van het verhalende epos en staat vandaag de dag aan dezelfde kritiek bloot als het epos in de oudheid.

Niet alleen hier, maar ook elders in zijn epen verdedigt Homerus zijn eigen dichtkunst. De meeste classici zijn bereid te accepteren dat de *Werken & Dagen* toespelingen maken op de *Ilias* van Homerus en zelfs dat Hesiodus, mogelijkwerwijs, een kritische houding aanneemt ten aanzien van het Homerische epos.¹⁹ De omgekeerde bewering, dat de *Ilias* zou kunnen refereren aan de *Werken & Dagen*, is meer controversieel, omdat er brede consensus bestaat dat onze tekst van de *Ilias* eerder tot stand is gekomen dan die van de *Werken & Dagen*.²⁰ Als wij ons echter losmaken van deze specifieke teksten en ons rekenschap geven van het feit dat zij beide het product zijn van een lange, orale traditie, is het beter voorstelbaar dat de *Ilias*

¹⁷ Plato, *Republiek X*.

¹⁸ Homerus, *Odyssee* 1.346-55. Vgl. 8.577-80.

¹⁹ Bijv. Nagy [1982] 1990: 78, Rosen 1990 en Graziosi 2002: 171.

²⁰ Een prominente uitzondering vormt West 1995. Voor een zeer vroege datering van het Homerische epos, zie Ruijgh 1996.

toespelingen maakt op de traditie van het didactische epos, waarvan onze tekst van de *Werken & Dagen* slechts één, betrekkelijk late, manifestatie is.²¹

Twee Homerische passages in het bijzonder worden vaak in verband gebracht met de *Werken & Dagen* van Hesiodus. Het gaat om de toespraak van Phoenix, de leermeester van Achilles, tot zijn pupil in *Ilias*, Boek 9, en die van Nestor, de belangrijkste raadgever in het Griekse kamp, tot zijn zoon Antilochus in Boek 23. Ik zal eerst de toespraak van Phoenix bespreken en vervolgens die van Nestor.

De toespraak van Phoenix komt op een cruciaal moment in het epos van Homerus. Achilles, de held van het epos, heeft zich uit woede op Agamemnon, de leider van het Griekse leger, teruggetrokken uit de strijd. Dit leidt ertoe dat de Trojanen de overhand krijgen en de Grieken in het nauw worden gedreven. Op het moment dat de Trojanen het Griekse legerkamp binnendringen en de schepen waarmee de Grieken naar Troje zijn gevaren, in brand dreigen te steken, sturen de Grieken een gezantschap naar Achilles onder leiding van zijn oude leermeester Phoenix. Phoenix houdt vervolgens een toespraak waarin hij Achilles probeert te overtuigen om zich weer te verzoenen met zijn oude makers.

De structuur van deze toespraak staat hieronder afgedrukt, samen met de corresponderende versregels uit de *Werken & Dagen*:

Redevoering van Phoenix (<i>Ilias</i> 434-605)	<i>Werken & Dagen</i> 27-285
434-46: persoonlijke inleiding en oproep tot bezinning	27-41: persoonlijke inleiding en oproep tot bezinning
447-77: persoonlijk paradigmatisch verhaal	42-212: verhalen van Prometheus, Vijf Geslachten, en fabel
478-96: persoonlijk intermezzo en oproep tot bezinning	213: oproep tot bezinning
497-512: gnomische reeks met allegorie van Gebeden en Verblindings	214-47: gnomische reeks met allegorie van Eed en Recht
513-23: persoonlijk intermezzo en oproep tot bezinning	248-49: oproep tot bezinning
524-99: paradigmatisch verhaal Meleager	zie 42-212, <i>W&D</i> gaat door met gnomai

²¹ Voor de gedachte dat archaisch Griekse epen manifestaties zijn van lange, orale tradities, die naar elkaar kunnen verwijzen, ook als de geschreven versies relatief laat zijn, zie Nagy [1982] 1990: 72, Danek 1998: 1-28 en Burgess 2001.

Voor alle onderdelen van de redevoering van Phoenix zijn parallellen te vinden in de *Werken & Dagen* van Hesiodus, met name in de eerste helft van dit gedicht. Beide composities bevatten, bijvoorbeeld, oproepen tot bezinning in sterk gelijkende bewoordingen, lange stichtelijke verhalen, en een reeks *gnomai* oftewel algemene uitdrukkingen, die hun wijze raad in algemene termen vatten. Deze parallellen heb ik voor een belangrijk gedeelte ontleend aan het werk van Jens-Uwe Schmidt.²²

Vanwege het vermeende primaat van de *Ilias* veronderstelt Schmidt, in navolging van Heinz Munding (1959) en Hans Diller (1962), dat de structuur van Hesiodus' tekst is afgeleid van Phoenix' betoog en dat de dichter van de *Werken & Dagen*, bij de compositie van zijn gedicht, de rede van Phoenix als model heeft gebruikt. Het is echter even waarschijnlijk, zo niet waarschijnlijker, dat de dichter van de *Ilias* bij het componeren van Phoenix' rede de *Werken & Dagen* als model heeft gebruikt of, beter gezegd, een didactisch epos, waarvan onze tekst van de *Werken & Dagen* een voorbeeld is. De lange reeks algemene uitdrukkingen, bijvoorbeeld, die in de toespraak van Phoenix is te vinden, is uitzonderlijk voor de tekst van Homerus en past niet in het beeld dat wij elders in het epos krijgen van de alledaagse conversatie tussen twee personen. Zij is echter wel typerend voor didactische poëzie, te beginnen bij de wijsheidsliteratuur uit het Nabije Oosten.

De verhouding tussen de archaïsch Griekse poëzie en de literatuur uit het Nabije Oosten verdient een verhandeling op zich, maar het is zeer waarschijnlijk dat de Grieken de structuur van het leerdicht, met zijn lange reeksen algemene uitdrukkingen, uit het Nabije Oosten hebben overgenomen.²³ Zij kenmerkte de didactische literatuur dus lang vóór de compositie van de *Ilias*. Het is daarom heel goed mogelijk dat de dichter van de *Ilias* met de

²² Schmidt 1986: 96-121. Voor het paradigmatische karakter van Phoenix' persoonlijke verhaal in *Ilias* 9.447-77, zie Rosner 1976: 316-17.

²³ Zie West 1978: 25-30 en 1997: 306-07.

reeks algemene, gnomische uitdrukkingen die hij Phoenix in de mond legt en met de andere elementen die de redevoering van Phoenix met de tekst van de *Werken & Dagen* gemeen heeft, heel bewust heeft willen refereren aan het didactische epos. Dit hoeft niet per se de *Werken & Dagen* te zijn, maar het kan ook een ander leerdicht zijn geweest, dat op soortgelijke manier was gestructureerd.

Een rede van een leermeester aan zijn pupil is ook een toepasselijk frame voor een didactisch gedicht.²⁴ De openingsregels van Phoenix' rede vertonen bovendien een zekere overeenkomst met het begin van afzonderlijke passages in de *Werken & Dagen*. De rede van Phoenix begint als volgt:

ε⇒ μεν δ↓ ν)στ)ν γε μετ φρεσ⇔, φα⇔διμᾶ Αξιλλε,
 β λλεαι, οἱ δΥ τι π μπαν μῖνειν νηυσ⇐ ψο°σιν
 π(ρ/ψΥλειω ἴδηλον, πε⇐ ξ)λωω fμπεσε ψυμ(ι
 π(ρω ν fπειτᾶ π|σεῖ|ο, φ⇔λον τΥκοω, α|ψι λιπο⇔μην / ο™οω

Als je werkelijk overweegt in je geest, fiere Achilles,
 huiswaarts te keren en weigert de schepen voor het verwoestend
 vuur te behoeden, omdat je geheel door woede beheerst wordt,
 hoe, mijn jongen, zou ik dan alleen, verre van je, in dit land kunnen achterblijven?²⁵

Een dergelijk begin met een conditionele bijzin ingeleid door het voegwoord “als” (*ei*) komen we regelmatig tegen in het leerdicht van Hesiodus, evenals een oproep iets ter overweging te nemen in de geest.²⁶ Het is derhalve heel goed mogelijk dat het begin van Phoenix' toespraak voor het oorspronkelijke publiek van de *Ilias* moet hebben geklonken als een leerdicht.

Phoenix wordt door Homerus voorgesteld als een leerdichter, die door middel van paradigmatische verhalen en algemene uitspraken Achilles ervan probeert te overtuigen om zich te verzoenen met het Griekse leger. Achilles weigert echter en volhardt in zijn woede tegen Agamemnon, totdat zijn beste vriend, Patroclus, gedood wordt door Hector, de

²⁴ Vergelijk de *Cheirōnos Hypothēkai*, een leerdicht dat in de oudheid aan Hesiodus werd toegeschreven (Merkelbach & West 1967: 143-45, Lambertson 1988: 135), Theognis tot Cynrus in de *Theognidea* en Empedocles tot Pausanias in zijn *Peri Phuseōs* (Obbink 1993).

²⁵ Griekse tekst: West 1998. Vertaling vrij naar de Roy van Zuydewijn 1993.

²⁶ Vgl. Hes. *W&D* 106-07, 274, 381, 618, 688 en fragm. 283 Merkelbach & West.

voornaamste held aan Trojaanse zijde. Dan keert de woede van Achilles zich tegen Hector en stort hij zich weer in de strijd om Patroclus te wreken.

Achilles lijdt hevig onder het verlies van zijn vriend, maar door dit lijden verwerft hij wel een nieuw inzicht in het menselijk bestaan dat hij daarvoor nog niet bezat en dat hij ook niet uit de rede van Phoenix had kunnen leren. Het inzicht dat Achilles heeft gewonnen naar aanleiding van de dood van zijn vriend blijkt met name in het laatste boek van de *Ilias*, waar de oude vader van Hector hem komt smeken om het lichaam van zijn zoon. Achilles herkent in deze oude man, die Priamus heet, eerst zijn eigen vader en vervolgens zichzelf, omdat hij, net als Priamus, een dierbaar persoon moest verliezen en van de goden een leven heeft gekregen dat een mengeling is van goed en kwaad.²⁷ Vanwege zijn eigen lijden kan hij ook medelijden tonen en geeft hij uiteindelijk het lichaam van Hector terug aan diens vader. Het gevoel van medelijden bereikt dus dat wat de woorden van Phoenix niet tot stand konden brengen, namelijk dat Achilles zijn woede laat varen.

Het verhalende epos van Homerus en het leerdicht van Hesiodus verschillen aanmerkelijk in hun waardering van menselijk lijden. Het leerdicht van Hesiodus gaat er vanuit dat men door te luisteren naar de woorden van de dichter alle kennis die nodig is kan vergaren en dat, zoals Hesiodus zelf zegt, alleen een dwaas moet leren door lijden. In onderstaande passage uit de *Werken & Dagen* gebiedt Hesiodus zijn broer Perses, de voornaamste adressaat in het gedicht, om op het rechte pad te blijven:

€ ΠΥρση, σ| δ€ κουε Δ€κηω, μηδ€ βριν)φελλε:
βριω γ ρ τε κακ↓ δειλ® βροτ®: ο| δ' μ'ν/σψλ)ω
=ηιδ€πω φερΥμεν δ|ναται, βαρψει δΥ ψ€ | π€ α| τ°ω
/γκ|ρσαω Ατ|σιν: J δ|ω δ€ ∞τΥρηφι παρελψε|ν
κρε€σσων/ω τ δ€καια: δ€κη δ€ | π'ρ |βριωω δσζει
/ω τΥλωω/φελψο(σα: παψØν δΥ τε ν→πιωω fγνω:

Luister jij nu, Perses, naar Gerechtigheid en vergroot het onrecht niet,

²⁷ Burkert 1955: 104-07, Macleod 1982: 26. Voor de toepasbaarheid van Achilles' uitspraak over de twee urnen van Zeus (*Ilias* 24.527-34) op zijn eigen situatie, zie Lardinois 2000: 647-48.

want onrecht brengt ellende voor de krachteloze sterveling en zelfs een man van aanzien kan die last niet gemakkelijk dragen, maar hij bezwijkt eronder als hem Rampen treffen. Een omweg is dan beter - naar de gerechtigheid! Want het recht is uiteindelijk sterker dan het onrecht. Een dwaas leert dit pas door lijden.

Hesiodus stelt zijn broer in deze verzen voor een duidelijke keuze: óf hij luistert naar hem óf hij is een dwaas die door lijden zal leren. Lijden is voor Hesiodus echter niet noodzakelijk om te leren. In dit verband is het ook interessant op te merken dat Hesiodus in de eerder behandelde passage over de zeevaart zegt dat hij Perses kan instrueren in de “maat en regel van ’t bruisend zeenat,” hoewel hij er zelf weinig of geen ervaring mee heeft. Hij heeft zelf slechts van Aulis naar Euboea gevaren, een afstand van nog geen 70 meter!²⁸ Hesiodus heeft zijn eigen wijsheid dus ook niet door lijden verkregen.

Het Homerische epos, daarentegen, leert ons, net als de tragedie, dat *alle* mensen moeten leren door lijden, niet alleen dwazen, en verder dat kennis die komt door lijden, diepgaander is dan kennis die uitsluitend met woorden wordt overgedragen.²⁹ Achilles is hiervan het levende bewijs. Pas nadat hij zijn beste vriend heeft verloren beseft hij de tragiek van het menselijk bestaan en kan hij zijn vijanden vergeven; in die zin had Achilles gelijk om de raad van Phoenix af te wijzen.

Achilles leert niet alleen zelf door lijden, maar hij staat, in zekere zin, ook model voor de ideale lezer van het epos. Net als Achilles zich op het einde van de *Ilias* kan verplaatsen in Priamus, de oude vader van Hector, zo wordt ook van de lezers of toehoorders van het epos verlangd dat zij zich verplaatsen in Achilles en de andere helden; dat zij met hen meeleven. Dit medeleven is een essentieel onderdeel van de ervaring van verhalende literatuur, van epos tot roman. Het betekent niet per se dat de lezer *zichzelf* moet kunnen herkennen in de held of de heldin van het verhaal, maar wel dat hij het handelen van de held herkent als

²⁸ West 1978: ad 651.

²⁹ Voor een vergelijking tussen de *Ilias* van Homerus en de klassieke tragedie en de centrale rol die (mede)lijden speelt in het epos, zie Macleod 1982: 1-35.

medemenselijk, zoals Achilles in Priamus in eerste instantie ook niet zichzelf maar zijn oude vader herkent. Uit deze herkenning volgt kennis die wezenlijk verschilt van de kennis die men in leerdichten aantreft. Ten eerste gaat deze verhalende kennis niet uit van algemene regels maar van een concreet geval, waarmee de lezer zelf een analogie trekt vanuit de eigen levenservaring. Ten tweede berust deze kennis op gevoel: in het geval van het epos en de tragedie een gevoel van medeleven met helden die zelf moeten lijden. In die zin leert de lezer van het epos ook door lijden, namelijk door het navoelen van het lijden van een ander.³⁰ Deze lering door lijden die wij in het epos vinden doet niet onder voor de algemene levenslessen die in het leerdicht te vinden zijn. Sterker nog, Homerus wil ons doen geloven dat zij de enige kennis is die beklijft.

Dit brengt mij tot de tweede redevoering in de *Ilias*, die een sterke gelijkenis vertoont met de didactische poëzie van Hesiodus: de rede van Nestor, de belangrijkste raadgever in het Griekse kamp, tot zijn zoon Antilochus in boek 23. In deze redevoering instrueert Nestor zijn zoon hoe hij het best zijn strijdswagen kan sturen in de wagenrace die Achilles georganiseerd heeft als onderdeel van de lijkspelen voor zijn vriend Patroclus. Hieronder volgt de structuur van Nestors rede met de bijpassende verzen uit de *Werken & Dagen*.³¹

Rede van Nestor (<i>Il.</i> 23.306-348)	<i>Werken & Dagen</i> 286-596
306-14: persoonlijke inleiding en oproep tot het gebruik van schranderheid (<i>mētis</i>)	286-316: persoonlijke inleiding en oproep tot werken (<i>ergazomai</i>)
315-25: gnomische reeks beginnend met anaphora (315-18)	317-82: gnomische reeks beginnend met anaphora (317-19)
326-33: markeringssteken (keerpunt)	383-87: astronomische tekens
334-42: instructies voor wagenrace	388-581: instructies voor landbouw
343-48: de beloning (overwinning)	582-96: de beloning (rust in de zomer)

³⁰ Dit is ook een belangrijk verschil met de paradigmatische verhalen die in de tekst van Hesiodus of de rede van Phoenix te vinden zijn: deze verhalen handelen wel over een concreet geval, maar zij doen geen emotionele oproep aan de lezer of toehoorder om zich te identificeren met de karakters in het verhaal.

³¹ Voor een gedetailleerde vergelijking, zie Schmidt 1986: 90-95.

De structuur van Nestors redevoering komt het nauwst overeen met die van het centrale gedeelte van de *Werken & Dagen*, waarin Hesiodus technisch advies geeft over de landbouw (*W&D* 286-596). Zo vinden we in beide composities onder meer een lange reeks gnomische of algemene uitdrukkingen terug, die we ook in de rede van Phoenix aantreffen en die, zoals ik daar opmerkte, een typisch kenmerk is van het leerdicht. Een toespraak van vader tot zoon is bovendien een veel voorkomend frame voor didactische poëzie, met name in het Nabije Oosten maar ook in Griekenland.³² Het lijkt daarom of de dichter van de *Ilias* met deze redevoering van Nestor opnieuw naar het genre van het leerdicht wil verwijzen.

De omstandigheden van deze redevoering in de *Ilias* zijn wederom veelzeggend. Nestor spreekt in algemene bewoordingen hoe men bij een wagenrace de tegenstander moet afsnijden door zeer nauw om het keerpunt op het einde van de racebaan te draaien. In de eigenlijke wedstrijd, die op Nestors redevoering volgt, negeert Antilochus echter het advies van zijn vader, want in plaats van zijn tegenstander de pas af te snijden bij het keerpunt op het einde van de renbaan, slaat Antilochus toe op het rechte stuk, waar zich toevallig een vernauwing in de weg voordoet.³³ Tijdens de wedstrijd ziet Antilochus een mogelijkheid die zijn vader niet had voorzien, omdat Nestor een algemene beschouwing geeft van een race, maar deze wegversmalling uniek is voor dit individuele parcours. Nestors advies is daarom onbruikbaar voor deze specifieke wagenrace en misschien wel voor iedere race, want aan iedere individuele zaak kleven specifieke eigenschappen die de algemene uitspraken die men erover doet gemakkelijk ontkrachten.

Door zijn voorstelling van de didactische redevoeringen van Phoenix en Nestor wil Homerus de beperkingen laten zien van het leerdicht, zoals dit genre onder meer gestalte krijgt in de *Werken & Dagen* van Hesiodus: het leerdicht houdt geen rekening met de

³² Voor een overzicht van de wijsheidsliteratuur uit het Nabije Oosten, zie West 1978: 3-15. Men kan bijvoorbeeld denken aan het boek *Spreuken* uit het Oude Testament, waarin volgens de traditie Salomon spreekt tot zijn zoon. Voor het Griekse materiaal, zie West 1978: 22-25 en Kurke 1990: 104-07.

³³ Vgl. Richardson 1993: 218 contra Gagarin 1983.

bijzondere kennis die door lijden komt en het gaat met zijn algemene beschouwingen voorbij aan de unieke eigenschappen van individuele zaken. De verhalende literatuur stelt hier een kennis tegenover die gebaseerd is op het concrete geval en door middel van gevoelens wordt overgedragen.

Dezelfde tegenstelling tussen didactische en verhalende vormen van kennis vinden we vandaag de dag, in sterk getransformeerde vorm, terug in de tegenstelling tussen wetenschap en literatuur. Daarbij is de tegenstelling alleen maar verscherpt, want de moderne wetenschap abstraheert nog veel duidelijker van het concrete geval dan Hesiodus, terwijl de moderne literatuur vaak niet eens meer wordt beschouwd als mogelijke bron van kennis maar uitsluitend dient voor het vermaak. De gedichten van Homerus en Hesiodus gaan eigenlijk vooraf aan de definitieve scheiding tussen wetenschap en literatuur, die wellicht toe te schrijven is aan Aristoteles met hulp van zijn leermeester Plato. Zo verwoordt Hesiodus zijn algemene waarheden nog in dichterlijke verzen, terwijl Homerus, ondanks de kritiek van een Hesiodus of Plato, in de oudheid algemeen werd erkend als bron van kennis en wijze levenslessen.³⁴

Het is naar mijn mening de taak van ons hoogleraren, die begenadigd zijn met de studie van de literatuur, om dit erfgoed van Homerus te verdedigen tegen de aantijgingen van koningen of exacte wetenschappers die het belang van literatuur weigeren in te zien. Daarbij moeten wij niet alleen wijzen op de diepe wijsheid die in goede literatuur schuilt, maar ook op de bijzondere wijze waarop deze kennis wordt overgedragen, namelijk via het gevoel en het concrete voorbeeld. Zij vormen een belangrijk tegenwicht tegen de wetenschap die een onpersoonlijk en emotioneel wereldbeeld uitdraagt.

Voordat wij filologen echter samen met de goddelijke Homerus onze collega's elders in de universiteit bekritisieren om de beperktheid van hun wetenschappelijke visies, doen wij

³⁴ Over de receptie van Homerus in de oudheid, zie o.a. Lamberton 1986, Bartelink 1989, Lamberton & Keaney 1992, Richardson 1993: 25-49 en Graziosi 2002.

er goed aan ons te realiseren dat onze eigen wetenschappelijke verhandelingen aan dezelfde kritiek bloot staan. Ook wij filologen proberen immers algemene regels te formuleren en deze op rationele wijze uiteen te zetten met zo min mogelijk gevoel. Wetenschappelijke studies van epen of romans zijn wat dat betreft helemaal vreemde eenden in de bijt, omdat zij met de grondregels van het wetenschappelijke traktaat een geheel ander genre proberen te beschrijven; het is alsof men Hesiodus zou vragen een verhandeling over Homerus te schrijven.

Daarbij aarzel ik niet de hand in eigen boezem te steken. Precies hetzelfde geldt immers voor deze lezing die u vanmiddag heeft gehoord. Ook hierin heb ik algemene uitspraken gedaan over verhalende literatuur en deze met rationele argumenten aan u proberen over te brengen. De enige uitzondering is het sprookje van Jan-Peter, dat ik aan het begin van mijn betoog heb verteld: in dit sprookje heb ik, op beeldende wijze, een concreet verhaal verteld dat u iets zou kunnen leren over het verschil in aanzien tussen wetenschap en literatuur in onze samenleving. Een verhaal zoals ook de auteur van de *Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus* heeft geschreven.

Wees gerust, het is niet mijn bedoeling om voortaan politiek getinte sprookjes te schrijven, al wil ik wel een lans breken voor literaire bewerkingen van klassieke meesterwerken of voor literaire vertalingen, die in mijn vak een steeds belangrijker fenomeen worden. Wat ik vooral bepleit is dat wij in onze wetenschappelijke beschrijvingen van verhalende literatuur de betekenis van deze literatuur voor het individu niet veronachtzamen en ruimte vinden voor de gevoelens zij bij de lezer opwekt; dat wij in onze Hesiodische praktijk plaats maken voor Homerus, zeker waar het de interpretatie van zijn eigen oeuvre betreft.

Als wij filologen iets willen laten zien van de bijzondere betekenis van literatuur en de gevoelens die zij bij onszelf oproept, lukt ons dat doorgaans beter in ons onderwijs dan in ons

onderzoek. Eén van de platvormen waarop wij de bijzondere betekenis van literatuur kunnen uitdragen aan een brede groep studenten is het Honours programma van deze universiteit. Dit programma nodigt gemotiveerde studenten van de hele universiteit uit om aan verschillende faculteiten speciale cursussen te volgen die de studenten kennis laten maken met het onderzoeksterrein en de wetenschappelijke methodes van deze faculteiten. Aan de letterenfaculteit hebben wij ervoor gekozen om de studenten een palet van Great Texts voor te zetten: van Homerus tot Marcel Proust. Daarbij is het mijn bedoeling, als één van de organisatoren van deze cursus samen met Sophie Levie, onlangs benoemd tot hoogleraar Algemene Literatuurwetenschap aan deze universiteit, om de studenten niet alleen te wijzen op de rijke inhoud van deze literatuur maar ook op de bijzondere wijze waarop verhalende literatuur deze inhoud overdraagt. Een dergelijke cursus zou eigenlijk voor alle studenten verplicht moeten zijn, zoals dit op verschillende Amerikaanse universiteiten het geval is.

Tegelijkertijd is het belangrijk dat onze letteren-studenten kennis maken met de wetenschappelijke tradities van de andere faculteiten, want niemand heeft als enige de wijsheid in pacht, Hesiodus noch Homerus. Volgens de Griekse geschiedschrijver Herodotus waren beide dichters samen verantwoordelijk voor het godsbeeld van de Grieken.³⁵ Misschien is dat nog wel de belangrijkste les die wij kunnen leren uit het verhaal van de wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus: het feit dat de twee dichters, ondanks hun kritiek op elkaar, bereid waren om met elkaar in dialoog te treden. Een dergelijk voorbeeld verdient navolging

Mijnheer de rector, geachte toehoorders.

³⁵ Herodotus, *Hist.* 2.53. Vgl. Graziosi 2002: 180-84.

Vandaag is het Amerikaanse feest van Thanksgiving, een uitermate toepasselijke datum voor deze oratie, want ik heb heel wat om dankbaar voor te zijn. In de allereerste plaats ben ik dank verschuldigd aan mijn ouders, die deze heugelijke dag niet hebben mogen meemaken. Mijn moeder bracht de cultuur in huis in de vorm van dikke, Franse romans en gaf daarmee een lichtend voorbeeld aan haar kinderen. Mijn vader was een landbouwingenieur en een politicus van de meer praktische soort, maar één die wel het belang inzag van de schone kunsten. Hij heeft zich dan ook niet verzet tegen mijn keuze om klassieke talen te studeren. Integendeel, hij verkondigde het standpunt dat je het beste kan gaan studeren wat je leuk vindt, omdat je hierin waarschijnlijk ook het beste zal worden – een wijze les die ik graag aan mijn kinderen en mijn hier aanwezige neven en nichten doorgeef.

Ik ben ook dank verschuldigd aan mijn leermeesters, te beginnen met mijn leraren van de middelbare school, die mijn enthousiasme voor het vak hebben gevoed, en vervolgens mijn docenten aan de Vrije Universiteit en de Universiteit van Utrecht, waar ik, respectievelijk, mijn kandidaats en doctoraal colleges heb gevolgd. Ik herinner mij hoe ik in 1979 als beginnend student aankwam aan de VU en mij kennelijk toen al druk maakte over het verschil tussen alpha en bèta-wetenschappen. Tijdens het introductieweekend hield ik een betoog tegen Siem Slings, die toen nog wetenschappelijk medewerker was aan de VU, over het feit dat wij filologen toch heel anders tegen de wereld aankijken dan die natuurwetenschappers. De heer Slings onderbrak mij en gaf mij - op zijn geheel eigen, onnavolgbare wijze – te verstaan dat ik nog heel wat moest leren voordat ik mij een filoloog mocht noemen. Siem, ik hoop dat vandaag eindelijk die dag is gekomen.

Uit de lange reeks voortreffelijke docenten die mij in mijn studie in Nederland hebben begeleid, zou ik verder graag Jan Bremmer met name willen noemen, destijds wetenschappelijk medewerker Oude Geschiedenis in Utrecht en nu hoogleraar Godsdienstwetenschappen in Groningen. Jan stelde niet alleen zijn geest maar ook zijn huis

voor mij open en wees mij het pad over de oceaan, waar ik uiteindelijk mijn dissertatie zou schrijven aan Princeton University en mijn eerste baan als universitair docent kreeg aan de universiteit van Minnesota. Het is momenteel bon-ton in Nederland om kritiek te leveren op de Verenigde Staten, maar wij zouden tenminste één ding van de Amerikanen kunnen leren: de open armen waarmee zij studenten uit de hele wereld opnemen, beurzen en banen geven. Het zou mij niet verbazen als er momenteel meer Europese studenten in de Verenigde Staten studeren dan buiten het eigen land in Europa. Dat is een geestelijke schande en een economische ramp, die snel weggenomen zouden moeten worden door meer beurzen voor buitenlandse studenten in te stellen en, in het algemeen, een meer tolerant vreemdelingenbeleid te voeren.

Sinds vorig jaar ben ik terug in Nederland en vervul ik reeds de functie van hoogleraar aan deze universiteit, waar het mij uitstekend bevalt, met name door het hartelijke onthaal van mijn collega's. Gezamenlijk hebben wij het afgelopen jaar gewerkt aan het nieuwe Bachelor-Master programma voor de opleiding Griekse en Latijnse Taal en Cultuur, en de goede en begripvolle sfeer waarin dit is verlopen, is, denk ik, tekenend voor onze opleiding. Twee collega's zou ik in het bijzonder willen bedanken: Marc van der Poel van de sectie Latijn en Ton Kessels van de sectie Grieks. Als oudste van de vier nieuwe hoogleraren in de afdeling, heeft Marc zowat alle bestuurlijke taken die er zijn op zich genomen, daarmee mijzelf en de twee nieuwe hoogleraren archeologie, Eric Moormann en Michael Erdrich, de tijd gunnend om ons rustig in te werken. Beste Marc, ik realiseer mij dat je dit niet allemaal alleen kunt blijven doen, maar ik wil je wel graag laten weten, namens alle collega's, hoe dankbaar wij zijn voor al het werk dat je verricht voor de afdeling. Ik hoop dat wij onze voortreffelijke samenwerking ook in de toekomst voort kunnen zetten.

Beste Ton, ik zou jouw opvolger moeten zijn, maar dankzij de Van der Leeuw-constructie heb ik het genoeg nog enkele jaren naast je te kunnen werken. Ik ben je zeer

erkentelijk voor de wijze waarop je mij de vrijheid gunt om het programma Grieks voor de toekomst in te richten, maar mij tegelijkertijd bijstaat met raad en daad. Ons werkoverleg, eens per maand, in het cultuurcafé bleek zo succesvol dat onze collega's ons nu meestal vergezellen en wij zelfs regelmatig een afvaardiging uit het Faculteitsbestuur mogen ontvangen. We moeten maar vlug een tweede gelegenheid vinden waar wij stiekem met z'n tweetjes naartoe kunnen glippen.

Dankzij de overlapping van onze twee functies is de sectie Grieks nu eindelijk op de sterkte waarop zij, gezien haar onderwijs- en onderzoekstaken, al lang had moeten zijn: met twee volledige medewerkers. Bovendien hebben wij, vanaf 1 augustus, Willeon Slenders mogen verwelkomen als 0.4 medewerker voor het programma Grieks. Ik ben het faculteitsbestuur zeer erkentelijk voor deze uitbreiding van de staf, met name in deze duistere financiële tijden voor de faculteit en de universiteit in het algemeen. Mede dankzij deze extra bezetting heeft onze sectie zich dit jaar intensief kunnen inzetten voor het onderwijs aan niet-classici: van een volledige cursus elementair Grieks tot onze participatie in het Honours programma, een HOVO cursus en een reguliere cursus klassieke literatuur in vertaling, beide met de sectie Latijn, een cursus mythologie in tekst en beeld, samen met de sectie Klassieke Archeologie, een cursus Nieuwgrieks en een avondprogramma voor aanstaande leraren klassieke talen, dat jij, Ton, samen met Anton van Hooff van de sectie Oude Geschiedenis organiseert.

De nieuwe Bachelor-Master structuur, die volgend jaar aan deze universiteit zal worden ingevoerd, biedt verdere mogelijkheden om in de vrij te besteden ruimte van de studenten cursussen voor niet-classici aan te bieden. Mijn hoop is dan ook dat de buiten-minor klassieke cultuur, die onze opleiding heeft ontwikkeld en waaraan alle secties een bijdrage leveren, zal worden goedgekeurd. Dit is waar ik onze sectie en de hele opleiding Griekse en Latijnse Taal en Cultuur graag zou willen situeren: in het hart van het

onderwijsprogramma van de letterenfaculteit, waar zij ook historisch thuis hoort. Voorwaarde is wel, natuurlijk, dat wij onze formatie op het huidige peil kunnen handhaven.

Aan het aantal studenten hoeft het niet te liggen. Zowel de cursussen voor niet-classici als de opleiding zelf trekken recordaantallen studenten. Ik realiseer me terdege de verantwoordelijkheid die dergelijke studentenaantallen met zich meebrengen en ik zal mijn best doen een geïnspireerd en inspirerend hoogleraar voor de studenten te zijn. Als studenten klassieken zijn jullie de dragers van een rijk erfgoed. De meesten van jullie hoef ik niet meer het enthousiasme voor de klassieke literatuur bij te brengen, want in veel gevallen is dat hetgeen jullie naar onze opleiding bracht. Ik zie het eerder als mijn taak jullie de instrumenten aan te reiken waarmee jullie deze literatuur zelf kunnen lezen in de oorspronkelijke taal, want dat blijft de basis voor iedere serieuze bestudering van literatuur. Verder wil ik graag, samen met jullie, bestaande onderzoeksmethodes kritisch tegen het licht houden, zoals ik dit vandaag in deze lezing heb proberen te doen.

Deze doelstelling laat zien hoe nauw onderwijs en onderzoek verweven zijn. Ton Kessels en ik begeleiden samen momenteel drie promovendi en in januari kunnen wij een vierde, als AiO, daarbij verwelkomen. Zij leveren een zeer belangrijke bijdrage aan het intellectuele debat in de afdeling. Via nationale en internationale verbanden houden wij verder nauw contact met de buitenwacht. Begin januari organiseert onze sectie een dag voor alle Graeci van Nederland en België in het congrescentrum van onze universiteit, Soeterbeeck. In dit zelfde congrescentrum zal in december 2003 een internationaal congres over de Griekse dichter en staatsman Solon worden gehouden, en ik ben al gevraagd om in 2008 het grote, internationale congres over Orality and Literacy in the Ancient World te organiseren, waaraan hopelijk ook de sectie Latijn een belangrijke bijdrage zal leveren. Samenwerking binnen en buiten de universiteit is van vitaal belang voor het onderzoek van een kleine sectie als de onze. Ik wil daarom in het bijzonder mijn samenwerking met Josine Blok memoreren,

hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht, met wie ik, uiterst plezierig, één van de werkgroepen leid binnen Oikos, de onderzoeksschool Klassieke Talen en Cultuur in Nederland. Josine zal ook samen met mij het Solon-congres volgend jaar in Soeterbeeck organiseren.

Ik zou nog wel even door kunnen gaan met iedereen te bedanken die mij tot hier heeft gebracht, maar de tijd dringt en de receptie wacht. Ik kan echter niet afsluiten voordat ik drie personen noem die de grootste prijs hebben betaald voor mijn carrière: van Amsterdam naar Princeton, van Princeton naar Minnesota, van Minnesota naar Balgoij en tenslotte, over de grens, naar Duitsland. Lieve Cécile, Dylan en Nina, het is niet aan mij de leuke kanten van dit avontuur uit de doeken te doen, hoewel die er ongetwijfeld ook waren. Ik realiseer mij dat het zo nu en dan zwaar was, met name voor de kinderen, maar ook voor jou, Cécile. Ik kan jullie dan ook alleen maar beloven dat ik mij net zo hard zal inspannen om een goede vader en echtgenoot te zijn als een goede hoogleraar. Ik heb gesproken.

Bibliografie

- Allen, T.W. 1946. *Homeri Opera, Vol. V*. Derde, gecorrigeerde druk. Oxford.
- Bartelink, G.J.M. 1989. *Homerus in de vroegchristelijke geschriften*. Afscheidsrede. Nijmegen.
- Burgess, J.S. 2001. *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*. Baltimore.
- Burkert, W. 1955. *Zum altgriechischen Mitleidsbegriff*. Dissertatie. Erlangen.
- Danek, G. 1998. *Epos und Zitat: Studien zu den Quellen der Odyssee*. Wenen.
- de Roy van Zuydewijn (vert.). 1993. *Homerus Ilias: De wrok van Achilles*. Tweede, herziene druk. Amsterdam.
- Diller, H. 1962. *Die dichterische Form von Hesiods Erga*. Mainz.
- Edwards, G.P. 1971. *The Language of Hesiod in its Traditional Context*. Oxford.
- Gagarin, M. 1983. "Antilochus' Strategy: The Chariot Race in *Iliad* 23." *Classical Philology* 78: 35-39.
- Graziosi, B. 2002. *Inventing Homer: The Early Reception of Epic*. Cambridge.
- Griffith, M. 1983. "Personality in Hesiod." *Classical Antiquity* 2: 37-65.
- Hamilton, R. 1989. *The Architecture of Hesiodic Poetry*. Baltimore.
- Heldmann, K. 1982. *Die Niederlage Homers im Dichterwettstreit mit Hesiod*. Göttingen.
- Hunt, R. 1981. "Satiric Elements in Hesiod's *Works and Days*." *Helios* 8: 29-40.
- Kassies, W. (vert.). 1989. *Hesiodus. Werken en Dagen, gevolgd door De Wedstrijd tussen Homerus en Hesiodus*. Leiden.
- Kurke, L. 1990. "Pindar's Sixth *Pythian* and the Tradition of Advice Poetry." *Transactions of the American Philological Association* 120: 85-107.
- Lamberton, R. 1986. *Homer the Theologian: Neoplatonist Allegorical Reading and the Growth of the Epic Tradition*. Berkely.

- _____. 1988. *Hesiod*. New Haven.
- Lamberton, R. & J.J. Keaney (eds.). 1992. *Homer's Ancient Readers*. Princeton.
- Lardinois, A.P.M.H. 1995. *Wisdom in Context: The Use of Gnomic Statements in Archaic Greek Poetry*. Dissertatie. Princeton.
- _____. 1998. "How the Days Fit the Works in Hesiod's *Works & Days*," *American Journal of Philology* 119: 321-36.
- _____. 2000. "Characterization through Gnomai in Homer's *Iliad*," *Mnemosyne* 53: 641-61.
- Macleod, C.W. 1982. *Homer. Iliad XXIV*. Cambridge.
- Markwald, G. 1986. *Die Homerischen Epigramme: Sprachliche und inhaltliche Untersuchungen*. Königstein.
- Martin, R.P. 1992. "Hesiod's Metanastic Poetics." *Ramus* 21:11-33.
- Merkelbach, R. & M.L. West. 1967. *Fragmenta Hesiodica*. Oxford.
- Munding, H. 1959. *Hesiods Erga und ihrem Verhältnis zur Ilias*. Frankfurt.
- Nagy, G. [1982] 1990. "Hesiod and the Poetics of Pan-Hellenism," in: *Greek Mythology and Poetics*. Ithaca NY, 36-82. [Een eerdere versie van dit artikel is verschenen onder de titel "Hesiod" in: T.J. Luce (ed.), *Ancient Writers, Vol. I*, New York 1982, 43-73.]
- Obbink, D. 1993. "The Addressees of Empedocles," in: A. Schiesaro, P. Mitsis & J.S. Clay (eds.), *Mega Nepios: Il destinatario nell' epos didascalio*. Pisa.
- Peabody, B. 1975. *The Winged Word: A Study in the Technique of Ancient Greek Oral Composition as Seen Principally through Hesiod's Works and Days*. Albany NY.
- Richardson, N.J. 1981. "The Contest of Homer and Hesiod and Alcidas' *Mouseion*." *Classical Quarterly* 31: 1-10.
- _____. 1993. *The Iliad: A Commentary, Vol. VI: Books 21-24*. Cambridge.
- Rosen, R.M. 1990. "Poetry and Sailing in Hesiod's *Works & Days*." *Classical Antiquity* 9: 99-113.

- Rosner, J.A. 1976. "The Speech of Phoenix: *Iliad* 9.434-605." *Phoenix* 30: 314-27.
- Ruijgh, C.J. 1996. *Waar en wanneer Homerus leefde*. Afscheidscollege. Amsterdam.
- Schmidt, J.-U. 1986. *Adressat und Paraineseform: Zur Intention von Hesiod's 'Werken und Tagen'*. Göttingen.
- West, M.L. 1966. *Hesiod. Theogony, edited with prolegomena and commentary*. Oxford.
- _____. 1967. "The Contest of Homer and Hesiod." *Classical Quarterly* 17: 433-50.
- _____. 1978. *Hesiod. Works & Days, edited with prolegomena and commentary*. Oxford.
- _____. 1995. "The Date of the *Iliad*." *Museum Helveticum* 52: 203-19.
- _____. 1997. *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford.
- _____. 1998. *Homerus. Ilias, Vol. I: Rhapsodiae I-XII*. Stuttgart.
- Wright, M.R. 1997. "Philosopher Poets: Parmenides and Empedocles," in: C. Atherton (ed.), *Form and Content in Didactic Poetry*. Bari, 1-35.